

Haber Tartışmalarında Kullanılan Dil Üzerine Bir Araştırma

Alev Yemenici

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

1. Giriş

İngiltere ve Amerika'da televizyon kanallarında yayınlanan haber tartışmalarında (news interviews) sunucu ve katılımcılar, yayın kurumlarının yasalar çerçevesinde düzenleyici ilkelerle saptamış oldukları, yayıncılık geleneklerinin genel çerçevesini belirleyen kurallara uymak durumundadırlar. Bir başka deyişle, haber tartışmaları kurumsal nitelik kazanmıştır. Bu kurumsal nitelik, haber tartışmalarında kullanılan dile de yansımış olup bu dili günlük konuşma dilinden ayırdetmektedir. Yayın kurumlarının yayın gelenekleri iç dinamiği çerçevesinde ortaya çıkan ve zorlama olmayan kurallar, haber tartışmalarında kullanılan dile kurumsal bir nitelik kazandırmıştır.

Türkiye'de uluslararası yayın politikaları dikkatle izlenmekte ve uyum yasaları üzerinde çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye'de yayınlanmış olan Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik ve Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi (Aziz, 1995) çerçevesinde belirlenen genel hükümlerle radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin genel ilkeler saptanmıştır. Bir başka deyişle, Türkiye'de uluslararası düzeyde saptanmış belli ilkeler benimsenmektedir (Aziz, 1995). Ancak gelişmiş Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da haber tartışmalarında kullanılan dil kurumsal bir nitelik kazanmışken Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ve Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo ve Televizyon Bölümü yetkilileriyle yapmış olduğumuz görüşmelerde, Türkiye'de haber tartışmalarında kullanılan dilin kurumsal niteliğini belirleyici normların henüz saptanmamış olduğu anlaşılmıştır.

Bu çerçevede araştırmamızda, Türkiye'de özel televizyon kanallarında yayınlanan politik tartışmalarda, yabancı ülkelerde yayınlanan haber tartışmalarının kurumsal niteliğine dilsel davranış açısından da uyulması beklenmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de özel televizyon kanallarında yayınlanan haber programlarında yer alan politik tartışmalarda sunucu ve katılımcıların haber tartışmalarında kullanılan dilin kurumsal niteliğinden saptıkları durumlar belirlenmiş ve sapma nedenleri tartışma geleneği çerçevesinde irdelenmiştir. Araştırmamızda kültürel bir karşılaştırma yapma kaygısı bulunmamaktadır; veriler uluslararası yayıncılık geleneği çerçevesinde değerlendirilmiştir ve araştırmanın kuramsal yapısı Heritage ve Greatbatch (1991), Clayman (1988, 1992), Greatbatch (1986, 1988), Schegloff (1980, 1982) gibi araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalara dayandırılmıştır.

2. Yöntem, Amaç, Veri

İngiltere'de ve Amerika'da yapılan ve televizyonlarda yayınlanan politik içerikli haber tartışmalarını inceleyen çalışmalar (Heritage ve Greatbatch, 1991; Greatbatch, 1988; Clayman, 1988; Clayman, 1992; Greatbatch, 1986; Clayman ve Whalen, 1988) bu tartışmaları yönlendiren kurallara ışık tutmuştur. Bu çalışmada veriler, büyük çapta Greatbatch (1986, 1988), Clayman (1988, 1992), Schegloff (1980, 1982) ve Heritage ve Greatbatch (1991)'in çalışmalarında belirlenen haber tartışmalarının kurumsallaşmış nitelikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir. Bu kurumsal nitelik aynı zamanda sunucu ve katılımcıların kullandıkları tartışma dilinin günlük konuşma dilinden ayırıldığını da olanaklı kılacaktır. Böylece Türkiye'deki haber tartışmalarının niteliğinin ve kurumsal özelliklerinin belirlenmesine, ortaya çıkacak sapmaların toplumsal özellikli olup olmadığının kesinleştirilebilmesine incelenecek örnekler özelinde katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Geniş kapsamlı bir araştırmaya veri tabanı oluşturmak üzere Aralık 1996-Mayıs 1997 arasında özel televizyon kanallarında (Show TV, Kanal D, HBB, Kanal 7, Star TV gibi) yayınlanan politik ağırlıklı toplam altı saat uzunluğunda, yedi haber ve tartışma programı kaydedilmiş ve bu programlar çevrimetin (transcription)¹ biçimine dönüştürülmüştür. Bu çalışmada geniş kapsamlı bir başka araştırma için oluşturduğumuz bu veri tabanından yararlanılacaktır.

3. Haber Tartışmalarının Kurumsal Niteliği

Haber tartışmalarının en temel kuralı sunucunun katılımcı/tartışmacıya soru yöneltmesi, katılımcının da sorulan soruyu yanıtlamasıdır. Haber tartışmalarının doğasından kaynaklanmakta olan bu soru-yanıt düzeni önceden belirlenmiştir (turn-type preallocation, Heritage ve Greatbatch, 1991). Buna göre sunucu, soru sormak dışında konuya kişisel yorum getirmemekle yükümlüdür. Ancak sunucuların politikacıları konuk ettikleri programlarda onlara meydan okudukları, söylenenlere eleştirel ve şüpheli yaklaştıkları ya da aynı konuyu irdeleyen bir dizi soru sorarak konuklarını sıkıştırdıkları gözlenmiştir (Greatbatch, 1988: 405). Ancak bunu yaparken sunucu soru-yanıt düzenine sadık kalmaya özen göstermektedir. Sunucunun diğer yükümlülükleri arasında katılımcıların konuşma sıralarını belirlemek de vardır. Birden fazla tartışmacının katıldığı tartışmalarda konuşmacıların konuşma sıralarını sunucular belirler. Sunucu isim söyleyerek konuşucuyu belirleyebilir ya da isim dile getirilmediğinde, bir katılımcı konuşmacı olarak kendi kendini seçebilir (self-select). Buna ek olarak sunucular, tartışmaları açmakla, kapatmakla ve tartışmacıların konudan

¹ Çalışmada incelenen örnekler çevrimetin biçimine dönüştürülürken Sacks, Schegloff ve Jefferson'ın (1974) yapmış oldukları çalışma temel alınmış ve kullandıkları noktalama öğeleri çalışmaya uyarlanarak aktarılmıştır. Bu öğeler metin sonunda sunulmuştur.

saptıklarında, soru-yanıt düzenini bozduklarında (Greatbatch, 1988), tartışma programında bulunmayan bir başka kişinin yanıtlamasını gerektirecek biçimde kişilik haklarına saldırıda bulduklarında ya da gerçeğlerden saptıklarında konuya ve konuşmaya karışmakla ve konuşmayı yönlendirmekle de yükümlüdürler. Katılımcı ise diğer katılımcılara ve sunucuya soru sormamalı, sırası gelmeden konuşmamalı, gereksiz ve sırasız yorum yapmamalıdır. Haber tartışmaları sunucu-katılımcı arasında geçiyor gibi görünse de aslında seslenilen kesim izleyici kesimdir. İzleyiciler konuşucuların hedef aldıkları, konuşmalarını yönettikleri bir kesimdir. Bu yüzden de sunucular sorularını yönettikten sonra konuşucu(lar) ile izleyenler arasından çekilerek izleyicileri kulak misafiri durumuna sokmama eğilimi sergilerler. Sunucu öncelikle izleyiciye bilgi aktarır, izleyici adına tartışmacılardan bilgi almak üzere tartışmacılara soru yöneltir ve verilen yanıtları özetler. Tartışmacılar da birer bilgi kaynağı olduklarının bilincinde olarak programa katılırlar. Bir başka deyişle, sunucular ve katılımcılar kurumsal bir "tutum" (footing, Goffman, 1981) sergileyerek hedef kitle olarak izleyicileri seçmekte ve konuşmalarını izleyenlere yönlendirmektedirler. Buna bağlı olarak da sunucu yansız bir tutum sergilemekle yükümlü kılınmıştır (Clayman, 1988). Ancak sunucuların tartışmacılara soru yöneltmenin yanında değerlendirme, karşı çıkma ya da görüş bildirme amaçlı tümce kullanımları dikkat çekmektedir (Clayman, 1988, 1992). Sunucular bunları yapabilmek için sıklıkla "tutum" değiştirme yoluna gitmektedirler. Kurumsal tutum sunucunun yalnızca görüşleri seslendiren kişi olmasını ve doğrudan kendi görüşlerini aktarmamasını gerektirir. Bu noktada Goffman'ın tutum tanımına kısaca değinelim. Goffman (1981), bir görüşü ya da düşünceyi kendi görüşü/düşüncesi olarak sunmayı yalnızca seslendiren kişi (animator), seslendirilen görüşün ya da düşüncenin sahibi olan ve ilk kez bunları dile getiren kişi (author) ve anlatım biçimiyle konumu/bakış açısı belirlenen kişi (principal) arasında bir ayırım yapmıştır. Bir başka deyişle, sunucu tartışmacılara ne denli ağır eleştiriler yöneltirse yöneltsin, dile getirdiği görüşler ne denli sert karşı çıkışlara yol açarsa açsın, eğer seslendiren tutumunu sergiliyorsa o zaman haber tartışmalarının kurumsal niteliğine uygun bir davranış içinde olduğu kabul edilmektedir (Clayman, 1992). Bir başka deyişle sunucu kendi kişisel görüşlerini değil bir başka kişinin ya da grubun görüşlerini, düşüncelerini ve eleştirilerini seslendirmekle yükümlüdür ve seslendirdiği kişiye ya da gruba açıkça ya da örtük biçimde gönderme yapar.

Sunucu ve katılımcı(lar), sorunların, görüşlerin ve çözümlerin sağlıklı biçimde tartışılabilmesi için haber tartışması geleneğiyle belirlenen kurumsal kimliklerinin (institutional identity) öngördüğu biçimde sunucu/katılımcı ortak çabasıyla tartışmayı sürdürmekle yükümlüdürler.

Haber tartışmalarının kurumsal niteliği, sunucularla tartışmacıların televizyon aracılığıyla halka ulaşmaları sırasında kullanacakları dilin özelliklerini belirlemekte ve bu tartışma dilini günlük konuşma dilinden ayırdetmektedir. Haber tartışmalarında kullanılan dilin başlıca özellikleri aşağıda kısaca özetlenmiştir:

1. Sunucular sorularına verilen yanıtları dinlerken bilgi donanımındaki değişikliği vurgulayıcı anlatımlar (ya, öyle mi, sahi mi, vb.) kullanmaktan kaçınılmaktadırlar (Greatbatch, 1988).
2. Sunucular değerlendirme amaçlı anlatımları kullanmaktan kaçınılmaktadırlar (iyi, güzel vb.) (Greatbatch, 1988).
3. Sunucular konuklarına soru yöneltmeden önce soruya hazırlık niteliği taşıyan ve soruyla ilintili, ayrıntılara yer veren bir dizi düz tümce (statement turn components) sıralayabilirler. Bu tümceler ya eklenti sorulardan (tag questions) hemen önce gelirler ya da soruya giriş niteliğinde (question preface) bağımsız tümcecikler olarak oluşturulurlar. Sunucular zaman zaman sorudan önce bir giriş yapmak üzere olduklarını açıkça belirtirler. Bunun için de Schegloff'un (1980) girişe giriş (preliminaries to preliminaries) olarak nitelediği ve sunucunun izlemeyi planladığı yolu ya da ilk dilsel girişimini tanımlamaya yönelik bir anlatım (action projection) kullanırlar: "şimdi size bir soru soracağım" gibi. Ancak genelde sunucular girişe giriş niteliği taşıyan anlatımlara gereksinim duymazlar çünkü haber tartışmalarının kurumsal niteliği sunucuların kullandıkları düz tümcelerin soruya girişi oluşturmaya yönelik olduğunu belirlemiştir (Greatbatch, 1988). Böylelikle katılımcıların, sunucuların soruya giriş niteliği taşıyan tümceleri sona ermeden ve sorunun ilk bölümü tamamlanmadan yanıtlamaya geçmemeleri gerekmektedir.
4. Sunucular söylenenlerin yeni bir haber niteliği taşıdığını vurgulayan ve bir sonraki konuşmayı bu haber üzerine kurmayı amaçlayan haber belirteçleri² (newsmarks) kullanmamaktadırlar (yapmadınız mı, görmediniz mi, vb) (Greatbatch, 1988).
5. Katılımcılar sunucunun tümce ve soru bileşenlerini aktarması sırasında sunucunun konuşmasına devam etmesini yöreklendirici "tamam, biliyorum, evet, pekiyi, mmm" gibi devam belirteçleri (continuers, Schegloff, 1982) kullanmama eğilimindedirler (Greatbatch, 1988). Katılımcılar sunucunun sorusunu oluşturma süreci içinde ortaya çıkan duraksamalarda ya da konuşma sırasının başka bir konuşucuya geçebileceği noktayı yani uygun geçiş noktasını (transition relevance place) gösteren tümce ya da tümcecik sonlarında, ses tonundaki düşüşlerde konuşma zeminini kapmaya çalışmazlar ya da bu noktalarda sunucunun konuşmasına izin verdiklerini vurgulayan ve günlük konuşmada çok yaygın olarak kullanılan devam belirteçlerini kullanmazlar. Bu da katılımcıların haber tartışmalarının kurumsal niteliğine uygun davranma eğilimlerini göstermektedir.
6. Sunucular tıpkı katılımcılar gibi devam belirteçleri (continuers) kullanmazlar. Bir başka deyişle, sunucular yeni bir soruya geçmeden önce konuşmacının konuşmasını tamamlamasını beklerler (Greatbatch, 1988).

² Belirteç" sözcüğü bu çalışmada Türkçe'de zarf (adverb) karşılığı olarak değil, yineleme, haber (newsmarks), onay (agreement tokens) ya da konuşmaya devam (continuers) edilmesine izin verildiğini gösteren sözcük ya da sözcük öbeklerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır.

Bir kez daha yineleyecek olursak, Türkiye'deki yaygın kuruluşlarının hem uluslararası düzeyde saptanmış genel ilkelere (Aziz, 1995) hem de haber tartışmalarının kurumsal niteliğinin kurallarını belirlediği dilsel davranış ilkelerine uymaları beklenmektedir. Araştırmamızdaki veriler bu çerçevede incelenmiştir.

4. Haber Tartışmalarının Kurumsal Niteliğinden Sapmalar

Çalışmamızda veriler başlıca iki ana başlık altında incelenmiştir: sunucuların ve tartışmacıların haber tartışmalarının kurumsal niteliğinden saptıkları durumlar.

a. Sunucularda gözlemlenen sapmalar

Haber tartışmalarını yöneten sunucular konukları konuşmalarını sürdürürken devam belirteçleri ya da haber belirteçleri kullanarak konuşma zeminini kapmak için ön hazırlık yapmaktadırlar. Bu durum (1) numaralı örnekte görülmektedir. Sunucu (S) konuğu MA'ya TBMM Soruşturma Komisyonu'na neden bilgi vermediğini sormaktadır.

Örnek 1: SHOW TV

- (1) S: ... herhangi bir şekilde bu gelişmeler sizi mutlaka rahatsız ediyordur
- (2) fakat üstünde durulan bir nokta var ve herkes aynı şeyi so niye komisyona
- (3) bilgi vermedi Mehmet Bey diyerekten. Neden vermediniz efendim?
- (4) MA: [Bu genel bilgileri verdik
- (5) biz devlet hayatı bizim ömrümüz devlet ekmeğiyle geçti. Konuşulacak
- (6) şeyler var konuşulmayacak şeyler var ve konuşulacak yerlerim yerleri var.
- (7) Hangi platformda ne konuşulur benim bu konuda bir arzım oldu basın
- (8) aracılığıyla, ben onu söylemişim. Türkiye kolay bir ülke değildir, =
- (9) S: [evet
- (10) MA: =Türkiye'nin her zaman üzerinde sıkıntılar olacaktır, asit anhidrit
- (11) olayı vardır son derece önemlidir bu asidik anhidrit olayı bununla ilgili =
- (12) S: [evet
- (13) MA: = çok ciddi operasyonlar yapılmıştır, iğneyi başkalarına batıranlar
- (14) çuvaldızı önce kendilerine
- (15) S: [sizce Avrupalılar'ın bu eee tepkileri ee yersiz mi
- (16) Melmet Bey?

Bu örnekte sunucu ilk kez 9. satırda bir devam belirteci kullanmaktadır. Bu belirteç konuşmacının ses tonundaki düşüşe denk gelmekte ve sunucu konuşmacıya devam etmesi için izin vermektedir. Konuşmacı sunucunun 3. satırda sorduğu soruya 4. satırda yanıt verdikten sonra konunun akışında bir değişikliğe gitmekte ve konuşmasını daha genel bir zemine oturtmaktadır. Bu eğilimi 11. satıra kadar iyice belirginleşir ve sunucu bir kez daha devam belirteci kullanır (12. satır). Sunucunun

bu kez uygun geçiş noktası dışında devam belirteci kullanması ve 15. satırda konuşmacının sözünü keserek konuyla bağlantılı ancak konuşmayı önceki konuşma konusundan farklı bir yöne yöneltmesi arasında sıkı bir bağ vardır. Haber tartışmalarında sıklıkla kullanılmayan devam belirteçleri sunucunun konuyu denetim altında bulundurduğunu ve sorudan iyice sapıldığında (13. ve 14. satırlar) konunun kontrollü olarak ancak gerektiğinde haber tartışma kurallarını bozarak da olsa değiştirileceğini vurgulamaktadır.

Sunucular zaman zaman konukların belirttiği görüşlerle ilgili olarak kendi görüşlerini dile getirerek kuralları bozmaktadırlar. Çalışmamızdaki ikinci örnekte sunucu konuşmacıya (NM) hükümet görevlilerinin uyuşturucu kaçakçılarıyla işbirliği yaptıklarına ilişkin çıkan haberlere yönelik bir soru sormuştur.

Örnek 2: SHOW TV

- (1) S: ... ee bu soruna bir çözüm var mı? Size en son onu sormak istiyorum.
- (2) NM: Elbette ki herşeyin çözümü var ee bi defa bu haberlerin kaynaklarını
- (3) ve neşet ettiği yerleri bulup devlet gerek bürokratiyla gerek siyasetçisiyle
- (4) bize görev düşüyorsa biz yarından tezi yok gidip bu mesele nerden
- (5) kaynaklandı en alt tabandan haberleri toplamak suretiyle meselenin
- (6) öğrenilmesini, eğer bu konuda eee suçlu olan varsa o suçlu olanların
- (7) gerekli işlemlerinin yapılmasını ama haksız yersiz isnatlar varsa o zaman da
- (8) gereğini yalnız burdaki Türk televizyonlarına değil Avrupa'da, ee bu
- (9) S: !?!/
- (10) NM: ülkelerde televizyon KİRALAMAK SURETİYLE doğruları o =
- (11) S: [yani siz diyorsunuz ki
- (12) NM: =kamuoyuna anlatmak mecburiyetindeyiz.
- (13) S: [Türk polisi bunu çözebilir,
- (14) NM: Mutlaka çözer, yani o fotoğraf meselesi hakkaten üzüntü verici
- (15) bir olay, yani
- (16) S: [tabi
- (17) NM: Zaten bu insanlar bürokratlar ve siyasetçiler çevresinde bulunan =
- (18) S: [hayır ama bu fotoğraf
- (19) NM: = insanları tayin etmek durumunda değiller katıldıkları yerlerde,
- (20) S: [yani
- (21) bir yerde de dikkat etmesi gerekiyor herhalde yani ee bütün ee
- (22) [ama tanıyamazsınız
- (23) yani şimdi siz de tanıyamazsınız bu kadar program yapıyorsunuz =
- (24) S: [tabi
- (25) =mesela (mesela)
- (26) S: [a yo gayet tabi

Bu örnekte NM otuz yedi saniye konuştuktan sonra (2. ve 9. satırlar arası) sunucu konuşmacının sözünü kesmeye kalkışır. Konuşmacı ise sorulan soruyla belirlenmiş konu üzerinde soruda aranmayan ayrıntılı bilgiler vermekte ve konuyu kendi istediği çizgi doğrultusunda yönlendirmektedir. Sunucu 11. satırda bir kez daha konuğunun sözünü kesmeye, konuşmacının getirdiği ayrıntılı bilgiye değinmeden konuşmacının yanıtını kısaca özetleyerek konuşma zeminini ele geçirmeye çalışır (13. satır). Ancak konuşmacı 10. satırda görüldüğü gibi konuşma zeminini kaptırmamak amacıyla ses tonunu yükseltir. Sunucunun aktardığı özete kısaca değinerek konuyu yine kendi belirlediği şekilde yönlendirir (14. satır). Konuşmacı bu noktada ayrıntılı bilgiler sunarak halkın sorgulamaya başlamış olduğu bazı konulara açıklık getirmeye çalışmaktadır. Konuşmacı Türk polisinin geçmişine ilişkin kısaca bilgi verdikten hemen sonra (bu açıklamaya alıntıda yer verilmemiştir) fotoğraf konusuna yönelir. Konuşmacının 15. satırda az önceki sözlerini vurgulayacağını gösteren yineleme belirteci “yani” yi kullandığı görülmektedir. 16. satırda onay belirteci olarak karşımıza çıkan ancak devam belirteci olarak kullanılmış olan “tabii” sözcüğünün sunucu tarafından kullanmasından hemen sonra konuşmacı konuyu değiştirir. Konuyu değiştirdiği anda da sunucu 18. satırda eşzamanlı olarak konuşmacının sözünü keserek kendi görüşünü dile getirmek üzere itiraz odaklı bir giriş yapar. İtirazının temel amacı fotoğrafın yetkili kişişler tarafından “üzüntü verici” olarak nitelenmesinin yetersiz olmasıdır. NM’nin 17. ve 19. satırlarda belirttiği görüşe 20. ve 21. satırlarda kendi görüşünü vurgulayarak karşi çıkar. Sunucu bu noktada haber tartışmalarının kurallarının dışına çıkmaktadır. Sunucu “herhalde” kullanarak görüşünü yumuşatsa da 22. ve 23. satırlarda görüldüğü gibi NM, sunucunun görüşüne yanıtını kişişelleştirerek karşi çıkar çünkü NM sunucunun dile getirdiği görüşün başka bir kaynağın görüşü olmadığını, sunucunun görüşü seslendiren değil de görüşün sahibi olduğunu ve böylelikle tartışmanın kurumsal niteliğinin bozulduğunu algılamış ve o da bu değişen tutuma koşut bir tutum sergilemiştir. Tartışmanın kurumsal çerçevesinden çıktığını gören sunucu bu noktada onay belirteçleri kullanmaya başlar (“tabi/a yo gayet tabi,” 24. ve 26. satırlar) ve kendi görüşlerini aktarmaktan vazgeçerek yeniden tutum değişikliğine yönelir.

b. Tartışmacılarda gözlemlenen sapmalar

Araştırmamızdaki pek çok örnekte katılımcıların, sunucuların sorularını tamamlamalarına fırsat vermedikleri, sorunun gelişinden sorulacak sorunun içeriğini kestirdiklerinden dolayı sunucunun sözünü keserek yanıt vermeye başladıkları görülmüştür. Bu durum aşağda örneklenmiştir.

Örnek 3: KANAL D

- (1) S: Peki efendim İçişleri Bakanı size olayla ilgili bilgi verdi mi? Ne dedi?
- (2) YO: [Efendim Sayın
- (3) İçiş Sayın İçişleri Bakanı

Bu örnekte konuşmacı hem sunucunun sözünü keserek hem de haber tartışmalarının kurallarının belirlemiş olduğu sunucu-konuşmacı dayanışmasının bir uzantısı olan ve sunucu soruyu oluşturan diğer bileşenlerle birlikte sorusunu tamamlamadan konuşmacının yanıtına başlamaması gereğini yerine getirmeyerek haber tartışmalarının kurumsal çerçevesinin dışına çıkmaktadır.

Dört numaralı örnekte incelenen tartışma iki tartışmacının (YO ve DP) katılımıyla gerçekleşmektedir. Haber tartışmalarının kurumsal niteliği tartışmacıların görüşlerini sunucu aracılığıyla izleyicilere iletmelerini, birbirleriyle doğrudan çelişmemelerini gerektirirken bu örnekteki iki katılımcı sunucuyu tamamen aradan kaldırarak birbirleriyle çatışmakta ve böylece tartışma kurallarını da bozmaktadırlar.

Örnek 4: KANAL D

- (1) YO: Hayır ben detayı bilmiyorum Sayın Perinçek
- (2) DP: [Ya ya demek böyle bir
- (3) ihtimal var. Hayret yani. Yani sizinle hiç dayanışma falan yapmamak =
- (4) YO: [Hayır. Ben [D] ben şimdi ihtimal filan değil ben bu
- (5) DP: =lazım. Demek böyle bir ihtimal var. Ben beklerdim ki sizin bu =
- (6) YO: [Sayın Perinçek, ben böyle bir
- (7) ihtimal vardır diye bir şey söylemedim bakın şimdi
- (8) DP: =detayını bilmiyorum. Detayını bilsen ne olacak Bay Yaşar Okuyan
- (9) yani detayını bildiğin zaman başka bir sonuca mı varacaksın? Çok
- (10) ayıpladım sizi.

Bu örnekte Anavatan Partisi Genel Başkanı'na düzenlenmiş bir suikast haberi üzerinde tartışılmaktadır. Tartışma giderek kızışmıştır ve bu noktada DP tüm yumuşatıcı unsurları (mitigating agents) ortadan kaldırır. Tartışmanın akışını yumuşatmaya yönelik olarak kullanılan öğelerden en önemlisi tartışmacıların görüşlerini sunucu aracılığıyla diğer katılımcılara ve izleyicilere iletmeleri, birbirlerine doğrudan isimleriyle seslenmemeleridir. DP önce YO'nun üyesi olduğu partinin tavrını eleştirir (3. satır). Sonra da tartışmayı daha kişiselleştirir ve resmi tartışma/görüşme ortamlarında zorunlu olan, nezaket ve saygı belirten "siz" kullanımını (König, 1990) da bir yana bırakarak YO'ya "sen" adıyla seslenir (8. satır). "Sen" adını kullanmasına karşın YO'ya "bay" diye seslenmesi de bir başka dikkat çekici unsurdur. Bu kullanımlarla DP küçümseyen bir tavır takınmaktadır. Böylelikle DP, haber tartışmalarının kuralları dışına çıkarak tartışmayı kızıştırmaktadır.

Çalışmamızdaki son örnek birden fazla katılımcının bulunduğu tartışma ortamlarında bir tartışmacının sunucunun konuşmacı seçimini görmezden gelerek kendi kendini yeni/yeniden konuşmacı olarak belirlemesine ilişkindir. Tartışma, TBMM'nde yapılan bir oylamada yaşanmış olan "mükerrer oy skandalı" tartışması üzerinde odaklanmıştır.

Örnek 5: KANAL D

- (1) S: Sayın Hatipoğlu teşekkürler ben burda Sayın Başesgioğlu'na bi daha
 (2) dönmeğ istiyorum, efendim Sayın Hatipoğlu'nun sözlerini dinlediniz =
 (3) YH: ... ilan eder. Tabi buyrun
 (4) S: = bilinçli değildir onun için skandal değildir şeklinde bir açıklama yaptı
 (5) bununla birlikte herhalde eee Meclis'te bulunmadığı halde yerlerine oy
 (6) kullanılmış olan kişiler hakkında eee bu bilinçli yapılmamıştır demek pek
 (7) mümkün olamaz Sayın Hatipoğlu bunu da sözlerine ekledi,
 (8) YH: [yalnız ama onu=
 (9) MB: Sayın Samyeli
 (10) YH: = biz onu biz bilemeyiz kimin yerine kullandı onu bilmemiz mümkün
 (11) değil yarın araştıracağız,...

Bu örnekte sunucu 1. satırda yeni konuşmacıyı adıyla belirledikten sonra bir önceki konuşmacının (YH) söylediklerini özetler. Ancak sunucunun 5., 6. ve 7. satırlarda belirtilen düşünceyi seslendiren değil de sahiplenilen tutumunu benimsediği görölmektedir. Bu tutum yeni konuşucunun yanıtı öncesinde kızıştırılmış bir tartışma ortamı hazırlamaya yöneliktir. Bu sırada YH sunucunun tümceciğinin sonlandığı noktada yani ses tonunda bir alçalma gözlendiği uygun geçiş noktasında konuşmaya girer (8. satır) ve söylenenlere bir açıklama getirir. Ancak sunucu soru öncesinde sorunun ön bileşenlerini oluşturmayı henüz tamamlamamıştır ve ismini seslenerek söz vermiş olduğu konuşmacıya sorusunu henüz yönelmemiştir. Bu yüzden de YH sunucunun sorusunu oluşturmasına izin vermemiş olmaktadır. Bu noktada uygun geçiş noktası, sözdizimsel açıdan olmasa da kurumsal soru-yanıt düzeninin gerektirdiği şekilde sorunun oluşturulması engellenmiş olduğundan işlevini yitirmektedir. Bir başka deyişle YH'nin konuşma zeminini elde ettiği nokta uygun bir geçiş noktası niteliğini kaybetmiş olmakta, YH sunucunun ve MB'nin sözlerini kesmiş olmaktadır. Bu arada MB, kendi adı konuşmacı olarak belirlenmiş olduğundan, sunucu tam olarak soru bileşenlerini tamamlayamamış da olsa, sorunun içeriğini kestirerek soruyu yanıtlamaya kalkmıştır (9. satır). Ancak 8. satırda göröleceği üzere YH kendi kendini konuşmacı olarak belirlemiştir ve konuşma zeminini ne sunucuya ne de MB'na kaptırır. Böylelikle haber tartışmalarının bir çok kuralı bozulmuş olur.

5. Sonuç

Yazıyı uzatmamak amacıyla az sayıda örneğin irdelenebildiği bu çalışmada, göröldüğu gibi Türkiye'deki özel televizyon kanallarında yayınlanan haber programlarından seçilmiş olan politik içerikli tartışmalarda, sunucuların ve katılımcıların, haber tartışmalarında kullanılan dilin kurumsal niteliğinden sapmalar

gösterdiği ortaya çıkmıştır. İncelenen örneklerdeki sapma nedenleri de göz önüne alınarak ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir³.

1. Sunucular konuşmayı yönlendirmek, konuşma konusunu değiştirmek ya da önceki konuyla bağlantılı olarak konunun başka bir yönünü irdeleyen sorular sorabilmek için konuyu denetim altında tuttuklarını belirten devam belirteçleri (evet, tabii gibi) kullanmaktadırlar. Bu belirteçler sunucunun konuyu değiştirmeye, söz kesmeye ya da soru sormaya hazırlandığını vurgular niteliktedir.
2. Sunucular kendi görüşlerini doğrudan belirtme eğiliminde olabilmektedirler (Örnek 2, 20. ve 21. satırlar).
3. Katılımcılar sunucuların sözlerini keserek soruların tamamlanmasına olanak tanımayabilmektedirler (Örnek 3, 2. satır). Bunun başlıca nedenleri tüm soru bileşenleri oluşturulmadan önce konu denetimini ele almak ya da daha uzun süre konuşma zeminini elde tutmak olabilmektedir.
4. Katılımcılar sunucuyu, tartışmayı yönetici, yönlendirici ve tartışmayı yumuşatıcı unsur olmaktan çıkarak birbirlerine doğrudan seslenmektedirler (Örnek 4, 6. ve 8. satırlar). Bu tartışmanın giderek kızıştığı ortamlarda yoğun olarak gözlenmektedir.
5. İki ya da ikiden fazla tartışmacının katıldığı tartışmalarda tartışmacılardan biri, sunucunun seçiminin tersine, kendisini yeni konuşmacı olarak seçebilmektedir (Örnek 5, 8. satır). Bu seçim, "yeni" konuşmacının ağırlıklı olarak kendi görüşlerini dile getirmek istemesinden ya da görüşlerini yineleyerek vurgulama eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü gibi özel kanallarda yayınlanan haber tartışmalarında hem sunucular hem de tartışmacılar kendi görüşlerini vurgulamak, tartışmayı kızıştırmak ya da konuşma zeminini ele geçirmek amacıyla haber tartışmalarının kurumsal niteliğinden zaman zaman sapma göstermektedirler. Bu sapmaların kültürel özellikli olup olmadığının kesinleştirilebilmesi için daha pek çok çalışmanın yapılması gerekecektir. Bu çalışmada Türkiye'de özel televizyon kanallarında yayınlanan politik içerikli haber tartışmalarının niteliğinin ve kurumsal özelliklerinin belirlenmesine, yalnızca incelenen örnekler özelinde katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Çevrimetin Oluştururken Kullanılan Noktalama Ögeleri

- { : söz kesme imidir
- // : sözcenin duyulamadığını göstermektedir
- : tümcenin sonunu göstermektedir
- : tümcecik sonunu göstermektedir

³ Çalışmada varılan sonuçlar incelenmiş örnekler özelindedir ve geniş kapsamlı çalışmada ulaşılan tüm sonuçları yansıtmamaktadır.

- ? : soru sonunda ses tonunda oluşan iniş ve ıkışları göstermektedir
 ... : sözce öncesinde ya da sonrasında başka sözcelerin varlığını göstermektedir
 : aktarılmamış sözce varlığını göstermektedir
 [D] : duraksama olduğunu göstermektedir
 = : sözcenin başı ya da devamı olduğunu göstermektedir
 Büyük Harf: yüksek ses tonunu göstermektedir

Kaynakça

- Aziz, A. 1995. *Radyo ve Televizyon: Yasal Düzenlemeler*. Ankara: A.. İletişim Fakültesi Basın Yayın Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Clayman, S. E. 1988. "Displaying neutrality in television news interviews". *Social Problems* 35 (4): 474-492.
- Clayman, S. E. 1992. "Footing in the achievement of neutrality: the case of news-interview discourse". P. Drew ve J. Heritage (haz) içinde, *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clayman, S. E. ve Whalen, J. (1988). "When the medium becomes the message: The case of the Rather-Bush encounter". *Research on Language and Social Interaction* 22: 241-272.
- Goffman, E. 1981. *Forms of Talk*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Greatbatch, D. 1986. "Some standard uses of supplementary questions in news interviews". *Belfast Working Papers in Linguistics* 8: 86-123.
- Greatbatch, D. 1988. "A turn-taking system for British news interviews". *Language in Society* 17: 401-430.
- Heritage, J. ve Greatbatch, D. 1991. "On the institutionalized character of institutional talk: The case of news interviews". D. Boden ve D. H. Zimmerman (haz) içinde, *Talk and Social Structure*. Cambridge: Polity Press, 93-137.
- König, G. 1990. "Türkçe'de sen/siz adıllarının ikinci tekil şahıs için kullanımına toplumbilimsel bir yaklaşım". A. S. zsoy ve H. Sebktekin (haz) içinde, *IV. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Boğazii Üniversitesi Yayınları, 175-184.
- Schegloff, E. A. 1980. "Preliminaries to preliminaries: 'Can I ask you a question?'" *Sociological Inquiry*, 50: 104-152.
- Schegloff, E. A. 1982. "Discourse as an interactional achievement: Some uses of 'uh huh' and other things that come between sentences". D. Tannen (haz) içinde, *Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics 1981*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 71-93.